

*Громадська Н. В., магістрант спеціальності «Соціальна педагогіка» НУБіП України (м. Київ)
Кубицький С. О., кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки та інформаційних технологій в освіті НУБіП України (м. Київ)*

СПЕЦИФІКА РОБОТИ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА У СІЛЬСЬКІЙ ЗАГАЛЬНООСВІТНІЙ ШКОЛІ

У статті розкрито особливості соціально-педагогічної роботи в сільській загальноосвітній школі. Висвітлено основні напрями та види професійної діяльності соціального педагога у сільській загальноосвітній школі; види соціальних послуг, які він надає учням та їхнім батькам.

Ключові слова: соціальний педагог, сільський соціум, професійна діяльність, соціально-педагогічна робота, напрями та види професійної діяльності соціального педагога.

В статье раскрыты особенности социально-педагогической работы в сельской общеобразовательной школе. Освещены основные направления и виды профессиональной деятельности социального педагога в сельской общеобразовательной школе; виды социальных услуг, которые он предоставляет учащимся и их родителям.

Ключевые слова: социальный педагог, сельский социум, профессиональная деятельность, социально-педагогическая работа, направления и виды профессиональной деятельности социального педагога.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Місія соціального педагога, що працюватиме в умовах сільського соціуму, благородна, але умови її реалізації далеко не ідеальні. Так, вирішуючи проблеми соціалізації дітей та молоді на селі, вважаючи це своїм професійним обов'язком, з одного боку, і своїм призначенням – з іншого, соціальний педагог в сільському соціумі допомагає своїм клієнтам і сільському середовищу звільнитися від негативних явищ: непродуктивних життєвих позицій, недосконалості суспільних відносин, поведінкових стереотипів, негативних установок, соціальної напруженості й агресії, соціальних страхів тощо. Навчаючи дітей та молодь в сільському соціумі самостійно вирішувати свої проблеми, соціальний педагог допомагає зростанню суспільної свідомості; він використовує свої професійні та особистісні якості, впливаючи на зростання самосвідомості окремої особистості, сільської спільноти, а значить, цілого суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукової літератури дозволив нам виділити авторів, які розглядають суміжні наукові проблеми і складають тому теоретичну основу нашого дослідження. До них відносяться праці, в яких здійснено аналіз соціальних проблем соціуму і сільського соціуму, зокрема до них ми віднесли роботи О.А. Алексєєва, Д.А. Воробйової, Є.С. Мішанова, Г.Г. Сілласте, В.О. Чигрин, А.М. Шатохіна, П.А. Міхєєва та ін. Так, Є.С. Мішанов розглядає сільський соціум в контексті розвитку якості життя сільських мешканців і пов'язує його формування з розвитком сільської інфраструктури. О.А. Алексєєв та

Д.А. Воробйова пов'язують соціальні проблеми сучасного пострадянського села з розвитком ринкових відносин в агропромисловому комплексі. У роботі Г.Г. Сілласте подано комплексний аналіз феномена пострадянського сільського соціуму. В.О. Чигрин розглядає проблеми соціального розвитку сільської молоді в теоретико-методологічному контексті, зазначаючи, що молодь є самостійною соціальною спільнотою в загальному сільському соціумі, що має власні демографічні, соціокультурні й соціалізаційні показники.

Метою нашої статті є розкрити особливості соціально-педагогічної роботи в сільській школі, висвітити основні напрями та види професійної діяльності соціального педагога у сільській загальноосвітній школі, а також види соціальних послуг, які він надає учням та їхнім батькам.

Виклад основного матеріалу. Соціально-педагогічна робота в сільській школі має ряд особливостей: слабкіша, в порівнянні з міськими школами, матеріально-технічна база; ненормований робочий день соціального педагога; низький соціально-економічний статус сільського населення; нижчий, ніж в місті, соціально-культурний рівень батьків сільських школярів; вищий рівень реального безробіття в сільській місцевості й ін. Специфіка сільського устрою життя і територіальна віддаленість сільської школи утруднює, а часом і унеможливорює використання державних структур, покликаних здійснювати допомогу в соціально-педагогічній, корекційно-профілактичній роботі з дітьми та їхніми батьками [1, с. 55].

Специфіка роботи сільської школи в соціально-педагогічному плані полягає в тому, що учбово-виховний процес відбувається як би в єдиному освітньому просторі: життя сім'ї, шкільна робота, вулиця і так далі - природно стикаються і перетинаються в діяльності колективу сільської школи. Для соціально-педагогічної роботи в сільській школі це означає: необхідна постійна робота з проблемними дітьми - їх соціально-педагогічна підтримка і супровід. Провідними принципами соціально-педагогічної діяльності сільської школи є: принципи безперервності, відкритості і конфіденційності. Ці принципи породжені основними закономірностями педагогічного процесу - зв'язком із життям, із середовищем життєдіяльності та ін.; специфікою роботи сільської школи; «індивідуальністю» сім'ї та дитини; особливостями регіону та ін. [2, с. 12-13].

Важливою особливістю соціально-педагогічної роботи в сільській загальноосвітній школі, на відміну від суміжних сфер діяльності, є її посередницький характер, до того ж цей елемент виступає не як периферійний, а як центральний [4].

Соціальний педагог виступає посередником між учнем і соціумом. За умови більш детального аналізу посередництва можна виділити декілька напрямів його здійснення: між учнем і різноманітними структурами й установами; між учнем та вчителями і вихователями; між дитиною та батьками; між учнем та іншими спеціалістами, які залучаються до вирішення виховних та навчальних проблем учня (тренери, керівники гуртків тощо);

Ефективне здійснення соціальним педагогом посередницької функції можливе в разі дотримання таких умов:

- розуміння соціальним педагогом проблем учня, його здатності перейматися змістом проблеми дитини;
- адекватного представлення (презентації) і вираження (репрезентації) проблем учня;
- наявності знань про існування соціальних ресурсів різних закладів та установ, що займаються проблемами дітей та молоді;
- наявності знань про інструментальні можливості суміжних професій, представники яких залучаються до вирішення проблем учня;
- уміння забезпечувати порозуміння різних спеціалістів та їх ефективне співробітництво;

- довіри до соціального педагога, учня і тих людей, з якими у нього виникли проблеми (що досягається завдяки професіоналізму і бездоганній роботі соціального педагога) [7].

Провідним у діяльності соціального педагога сільської загальноосвітньої школи є діагностичний напрям роботи. Соціальний педагог діагностує розвиток особистості дитини, підлітка, молодої людини як клієнта в соціальному середовищі, особливості впливу цього середовища на їх соціалізацію, їхні позитивні можливості, негативні впливи, а потім проектує діяльність усіх суб'єктів соціального виховання.

Соціальний педагог користується різноманітними видами діагностики, пристосовуючи їх до власної мети, і повинен володіти методами соціологічного, педагогічного, психологічного і частково медичного дослідження.

Соціальний педагог повинен пам'ятати про те, що вивчення особистості повинно бути спрямоване не стільки на викриття недоліків, скільки на пошук резервів особистості, її нерозкритих можливостей і потенціалів.

Соціально-педагогічна діагностика за змістом і кінцевою метою є педагогічною, а за методикою проведення має багато спільного з психологічними і соціальними дослідженнями.

Процес соціально-педагогічної діагностики має таку структуру:

1. Констатація певного неблагополуччя в діяльності і поведінці учня.
2. Усвідомлення можливих причин неблагополуччя, аналіз особливостей випадку.
3. Висунення робочої гіпотези шляхом аналізу сукупності виявлених даних.
4. Збір додаткової інформації, необхідної для перевірки гіпотези.
5. Перевірка робочої гіпотези шляхом аналізу сукупності даних.
6. Повторення процедури, якщо гіпотеза не підтвердилася [5].

Основними функціями соціального педагога у сільській загальноосвітній школі є:

- діагностична - вивчення та оцінювання особливостей діяльності особистості, мікроколективу (класу чи референтної групи), шкільного колективу загалом, неформальних молодіжних об'єднань; спрямованості впливу мікросередовища, особливостей сім'ї та сімейного виховання, позитивних сил у мікрорайоні та джерел негативного впливу на дітей та підлітків;

Питання педагогіки

- прогностична - прогнозування на основі спостережень та досліджень посилення негативних чи позитивних чинників соціальної ситуації, що впливає на розвиток особистості чи групи; прогнозування і програмування процесів соціального розвитку мікрорайону і конкретного мікро-соціуму, діяльності тих інститутів, які беруть участь у соціальному формуванні особистості;

- консультативна - надання порад, рекомендацій учням, батькам, вчителям та іншим особам, які звертаються до соціального педагога;

- захисна - забезпечення дотримання норм охорони та захисту прав дітей і підлітків, представлення їхніх інтересів у різноманітних інстанціях (службі у справах неповнолітніх, міліції, суді тощо);

- організаторська - забезпечення змістовного дозвілля дітей та підлітків у школі та соціальному середовищі, залучення сім'ї та представників громадськості до соціально-педагогічного процесу в навчальному закладі;

- попереджувально-профілактична та соціально-терапевтична - передбачення і приведення до дії механізмів запобігання й подолання негативних впливів у соціально-правовому, юридичному та психологічному плані; організація соціотерапевтичної допомоги, забезпечення захисту прав учня у суспільстві, допомога підліткам і молоді у період соціального і професійного визначення [3].

На відміну від звичайного педагога у сільській загальноосвітній школі, в роботі соціального педагога першорядну роль відіграє не навчальна, а, передусім, виховна функція, функція соціальної допомоги і захисту.

Соціальні педагоги покликані сприяти саморозвитку особистості.

На основі цих функцій виокремлюють такі основні напрями професійної діяльності соціального педагога в сільських загальноосвітніх школах:

- вивчення соціально-психологічних особливостей особистості та соціально-педагогічного впливу мікросередовища на вихованців шляхом спостереження, бесід, опитування експертів, інтерв'ювання, тестування, аналізу документів; організація соціально-педагогічної взаємодії з особистістю, яка потребує допомоги, що забезпечується підтримкою дітей із проблемних сімей, спонуканням особистості до самоорганізації та самостійності, сприянням особистості у вирішенні її

проблем; співпраця з сім'єю, школою та громадою;

- соціально-психологічна допомога та підтримка особистості у кризових ситуаціях здійснюється шляхом з'ясування проблеми, обговорення шляхів її вирішення, розробки плану дій, допомоги в організації виходу з проблеми, координації зусиль найближчого оточення особистості, створення груп підтримки тощо;

- корекція стосунків, способів соціальної дії, посередництво у творчому розвитку особи і групи можуть бути реалізовані при моделюванні ситуацій, які сприятимуть оволодінню підлітками новим досвідом, допомозі у розблокуванні позитивних емоцій, створенні ситуації успіху, зміні уявлень вихованця про своє «Я», підтримці ініціатив окремого учня чи групи, створенні умов для творчості.

Таким чином, соціальний педагог у сільській загальноосвітній школі має доволі широкий діапазон обов'язків. Учням та їхнім батькам він надає такі види соціальних послуг:

- допомагає в адаптації дітей при вступі до школи, в переході з одного класу до іншого та при випуску з навчального закладу;

- попереджує конфлікти, які можуть виникнути в учнівському колективі; допомагає у вирішенні конфліктних ситуацій на ранній стадії та запобігає розвитку більш складніших проблем; допомагає учням у формуванні навичок вирішення та подолання кризових станів; відпрацьовує соціальні навички;

- виступає посередником між навчальним закладом та сім'єю: допомагає батькам і вчителям зрозуміти інтереси і потреби дітей в отриманні освіти і віднайти способи їх задоволення в навчальному закладі; допомагає визначати індивідуальні навчальні програми для дітей, які цього потребують (наприклад, навчання вдома);

- виступає посередником між батьками і вчительським колективом, спонукає батьків до активної участі в житті навчального закладу, доводить до відома адміністрації та педколективу необхідну інформацію про становище в сім'ях учнів, які потребують соціально-педагогічної підтримки;

- слідкує за відвідуванням учнями навчального закладу, допомагає їм у подоланні причин, що призводять до пропусків занять;

- попереджує і понижує негативний вплив факторів ризику на дітей;

- разом із педколективом сільської школи соціальний педагог бере участь у

Питання педагогіки

педрадах, батьківських зборах та інших нарадах, що стосуються соціально-педагогічного життя навчального закладу;

- проводить консультації з вчителями та іншими працівниками навчального закладу з різних соціально-педагогічних проблем з метою сприяння покращенню умов життя та навчання учнів;

- організовує співпрацю з учителями та іншими спеціалістами школи (психолог, дефектолог, лікар) при розробці індивідуальної стратегії і тактики допомоги дезадаптованим учням;

- надає допомогу в оцінці та аналізі дисциплінарних порушень учнів тощо.

До посадових обов'язків соціального педагога сільської загальноосвітньої школи входять також турбота про дітей, які за певних причин не відвідують школу; надання допомоги та підтримки батькам при переведенні дитини в інший навчальний заклад; захист прав дітей, які є представниками національних меншин; виявлення дітей, які незаконно зайняті на роботі в навчальний час і вирішення питання їхньої освіти; сприяння дітям та батькам в отриманні гарантованих їм пільг; організація різноманітних благодійних акцій тощо.

Соціальний педагог сільської загальноосвітньої школи має певні напрямки роботи та обов'язки. Одним із напрямків роботи соціального педагога сільської загальноосвітньої школи є корекційно-розвиваюча робота [3]. Корекція - здійснення психолого-педагогічних заходів з метою усунення відхилень у психофізичному та індивідуальному розвитку, поведінці, схильності до залежностей та правопорушень, подолання різних форм девіантної поведінки, формування соціально корисної життєвої перспективи. Важливим є залучення учнів до корекційно-розвиваючих програм, різноманітної творчої діяльності - образотворчої, ігрової, трудової. Дуже важливо, щоб корекція мала випереджуючий характер. Вона повинна мати за мету не вдосконалення того, що вже є, а активне формування того, що має бути досягнуте в майбутній перспективі відповідно до законів та вимог вікового розвитку та становлення індивідуальності. Цінність такого підходу в тому, що він дає можливість учневі відчувати себе перспективним у діяльності, що для нього є найбільш важливою [4].

У рамках діяльності психологічної служби сільської загальноосвітньої школи до обов'язків соціального педагога належить і здійснення консультативної діяльності.

Консультації можуть бути індивідуальними та груповими; разовими, короткочасними (2-4 рази), тривалими; просвітницько-рекомендаційними, діагностичними, психологічними, педагогічними, правовими.

Соціальний педагог сільської школи виконує й організаторську роботу - забезпечує змістовне дозвілля дітей та підлітків у школі та соціальному середовищі, залучає сім'ї та представників громадськості до соціально-педагогічного процесу.

Соціально-педагогічна профілактика - це система заходів соціального виховання, спрямованих на створення оптимальної соціальної ситуації розвитку дітей і підлітків, які сприяють прояву різних видів їхньої активності (бесіди, тренінги, марафони, дебати, рольові ігри тощо). Соціально-педагогічна профілактика спрямована на зміну різноманітних зовнішніх і внутрішніх факторів і умов соціального виховання або перебудову їх взаємодії.

У процесі соціальної профілактики соціальний педагог може спрямовувати свою діяльність на виховний мікросоціум учня (педагоги, батьки, група ровесників), змінюючи характер їхнього ставлення до дитини і впливу на неї. Він також може впливати на її уявлення про оточуючих і на взаємини між ними, а також на переживання, що супроводжують їх, та змінювати ці переживання. З метою профілактики відхилень поведінки соціальний педагог заводить картотеку «важких» підлітків, у якій відображені їхні особливості, що вимагають індивідуальної роботи.

Важливим напрямом діяльності соціального педагога є соціально-педагогічне забезпечення профільного навчання, професійної орієнтації. Соціальний педагог може проводити профорієнтаційні бесіди і консультування учнів і батьків, супроводжувати дітей, які вже вибрали певний профіль навчання, проводити бесіди й оглядові екскурсії з питань профорієнтації з урахуванням ситуації на місцевому ринку праці.

До виключної компетентності соціального педагога належить складання і ведення соціального паспорту школи, класу, учнівських колективів, індивідуальних карток дітей та сімей, що потребують особливої психолого-педагогічної уваги. До цієї категорії належать: діти, схильні до правопорушень, які перебувають на обліку служби у справах неповнолітніх, кримінально-виконавчої інспекції тощо, діти з неповних і неблагополучних сімей, діти-

сироти або діти і сім'ї, які потребують особливої уваги за висновками психолога або класного керівника [6].

Таким чином, основним змістом діяльності соціального педагога сільської школи є забезпечення процесу соціалізації учнів у навчально-виховній діяльності, захист їхнього психічного, фізичного, соціального і духовного здоров'я, сприяння педагогічно доцільному і безконфліктному входженню молодшої людини у світ дорослих, підготовка до самостійного життя в суспільстві, попередження і педагогічна корекція вад та відхилень у соціальному розвитку особистості.

Практичний психолог і соціальний педагог мають працювати в сільській загальноосвітній школі як єдина команда, доповнюючи і підтримуючи один одного.

Якщо ж говорити саме про професійну діяльність соціального педагога у сільській загальноосвітній школі, то слід зазначити, що науковці виокремлюють такі особливості соціальної роботи у сільській школі:

1. Ціннісні орієнтації, психотип сільського учня, який відрізняється певним консерватизмом, серйозністю, повільністю, схильністю до традицій, терпимістю, невеликими вимогами до побуту, дбайливим ставленням до природи. Потреби, інтереси, запити школярів сільської школи, зумовлені сільським способом життя, визначають зміст соціальної роботи, її форми і методи.

2. Соціальні умови життя, праці, побуту, дозвілля і, відповідно, проблеми, які породжуються цими умовами.

3. Особливості сільського соціального середовища, якому властиві відкритість життя кожної сім'ї, тісні сусідські зв'язки, збереження традицій общинних взаємовідносин, зайнятість населення переважно сільськогосподарською працею, близькість до природи.

Є багато факторів, які значно ускладнюють професійну діяльність соціального педагога у сільській загальноосвітній школі:

- обмежений доступ до послуг. Соціальний педагог, що працює у сільській школі, так само, як і більшість жителів сільської місцевості має обмежений доступ до таких соціальних послуг, як охорона здоров'я, культура, соціальне забезпечення, тощо. Багато молодих соціальних педагогів, переважно молодих спеціалістів, працюють у віддалених селах, де часто немає доріг, медпунктів, телефонів;

- недовіра соціальному педагогові з боку клієнтів. Багато сільських учнів взагалі ніколи не отримували ніякої соціальної

допомоги через брак в общинах професійно-підготовлених кадрів, бездоріжжя, відсутності транспортних засобів. Тому вони не звикли ділитися своїми проблемами зі спеціалістом. Часто соціальною роботою займаються люди недостатньо кваліфіковані. Через це у дітей сільської школи вже може бути досвід отримання неякісної психологічної допомоги, і вони будуть боятись звертатись черговий раз до соціального педагога, незважаючи на те, що це не той фахівець, через якого вони постраждали. У сільських общинах дуже мало професійно підготовлених соціальних працівників, соціальних педагогів, у той час як потреба у розвитку соціальної роботи на селі найбільша;

- обмеженість джерел суспільної і приватної підтримки. У сільській місцевості дуже мало активно діючих суспільних організацій соціальної спрямованості. Іноді функцію соціальної допомоги населенню добровільно бере на себе якийсь інститут (школа, церква, сільський клуб, музей). Багато сільгоспідприємств, акціонерних товариств з огляду на важкий соціально-економічний стан відмежувалися від функціонування соціальних програм. Це також ускладнює процес професійної адаптації соціального педагога у сільській школі;

- ізольованість і територіальна віддаленість. Сільські жителі, які належать до однієї сільської адміністрації, часто проживають на різних територіях, які дуже віддалені одна від одної. Їх значно складніше обслуговувати, враховуючи сільське бездоріжжя і транспортні проблеми. Територіальна віддаленість обшин скорочує можливості професійних контактів, спілкування соціальних педагогів з колегами, обмежує їм доступ до нової літератури. Подібна ситуація може викликати у соціальних педагогів відчуття ізольованості і стресу;

- відсутність конфіденційності. У сільських школах неможливо підтримувати той рівень конфіденційності, який може бути забезпечений у міських. Соціальні педагоги, соціальні працівники, які працюють у сільській школі, мають неформальні, дружні відносини з учнями та їх батьками, відносини, які часто виходять за межі професійних зв'язків. Це утруднює дотримання професійних вимог конфіденційності;

- консерватизм і соціальна інертність. Сільські учні у зв'язку зі своєю ментальністю і способом життя менш мобільні, ніж учні міські. Вони важче перебудовуються, не так швидко

Питання педагогіки

приспосовуються до нових умов життя. Життя навчило їх недовірко ставитися до новацій, які не завжди приводять до бажаних результатів. Багато з них звикли розраховувати тільки на власні сили. У цілому сільські учні відрізняються від міських низьким рівнем соціальної активності у відстоюванні своїх прав на поліпшення умов життя;

- низький освітній рівень учнів. Рівень освіти сільських учнів значно нижчий, ніж міських. Це зумовлює менш вигідний стан сільських школярів при залученні її до процесу соціального розвитку. Соціальні працівники, соціальні педагоги, особливо вихідці з міст, можуть відчувати труднощі через те, що не можуть захистити від учнів

сільської школи своє особисте життя, їм важко пристосуватися до ситуації недостатньої анонімності особистого життя.

Висновки. Таким чином, основними напрямками соціально-педагогічної роботи у сільській загальноосвітній школі є: консультації з розв'язання правових, соціально-психологічних, психологічних, соціальних проблем; заходи рекреаційного характеру для дітей та молоді; соціальний патронаж для дітей з інвалідністю; організація зайнятості сільських учнів; проведення просвітницької соціальної роботи серед дітей і молоді щодо попередження негативних явищ в молодіжному середовищі; проведення благодійних заходів і акцій.

Література

1. Капська А.Й. Актуальні проблеми соціально-педагогічної роботи (модульний курс дистанційного навчання) / Безпалько О.В., Вайнола Р.Х., Капська А.Й. ; Загальна редакція А.Й. Капської. – К., 2002. – 164 с.
2. Бурая Н.П. Соціальна робота: навч. посібник / Н.П. Бурая. – Харків: Ун-т внутрішніх справ, 1995. – 104 с.
3. Воронова О.В. Дифференцированная подготовка социальных педагогов к работе в учреждениях различного типа : дис. ... кандидата педаг. наук : 13.08.00 / Ольга Васильевна Воронова. – Самара, 2005. – 203 с.
4. Ложкін Г.В. та ін. Технології розв'язання конфліктів у педагогічній взаємодії [навч.-метод. посібник] / Г.В. Ложкін, кол. авт. – Київ-Луцьк: Вежа, 2000. – 152 с.
5. Райгородский Д.Я. Практическая психодиагностика. Методика и тесты: учебное пособие / Д.Я. Райгородский. – Самара : Изд. дом «БАХРАХ-М», 2002. – 672 с.
6. Словник-довідник для соціальних працівників та соціальних педагогів / [за ред. А.Й. Капської та ін.]. – К. : УДЦССМ, 2000.
7. Фролова Т. Социальный педагог: его предназначение и стратегии деятельности / Т. Фролова // Директор школы. – 2002. – № 2. – С. 31-37.

Gromadskaya N., magistrant;

Kubitskiy S., candidate of pedagogical sciences

SPECIFICITY OF SOCIAL PEDAGOGUES IN RURAL COMPREHENSIVE SCHOOL

The article describes the features of social and educational work in rural secondary school. The basic directions and professional activities of social pedagogy in rural secondary school; social services that it provides to students and their parents. Factors that significantly complicate the professional activity of social pedagogy in rural secondary school.

The mission of social workers, who work in conditions of rural society, noble, but the conditions of its implementation, is far from perfect. Thus, solving the problems of socialization of children and youth in the country, considering it their professional duty, on the one hand, and its purpose - on the other, social teacher in the rural society helps its customers and the rural environment free from adverse effects: non-productive attitudes, imperfections of social relations, behavioral, negative attitudes, social tension and aggression, social fears and so on. Teaching children and young people in the rural society to solve their problems, social pedagogue helps increase public awareness; He uses his professional and personal qualities, affecting the growth of individual consciousness, rural communities, and thus the whole society.

Main areas of social and educational work in rural secondary schools are: counseling to address the legal, social and psychological, psychological and social problems; recreational nature activities for children and youth; social welfare for children with disabilities; organization of employment of rural students; conducting educational social work with children and young people to prevent the negative phenomena among young people; charity events and actions.

Keywords: social educator, rural society, profession, social pedagogical work, direction and professional activities of social pedagogy.